

S.IBRAGIMOV POEZIYASÍNDA TÁBIYAT TEMASÍNÍN SÚWRETLENIW**Qosbergenova Aysanem Muratbaevna – magistr**aqosbergenova@mail.ru*Ажинияз атундағы Нókis mámleketlik pedagogikalıq institutı***ИЗОБРАЖЕНИЕ ТЕМЫ ПРИРОДЫ В ПОЭЗИИ С.ИБРАГИМОВА****Косбергенова Айсанем Муратбаевна – магистр***Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза***THE DEPICTION OF NATURE IN S.IBRAGIMOV'S POETRY****Qosbergenova Aysanem Muratbaevna – master***Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz*

Tayanch so'zlar: tabiat obrazi, poetik tafakkur, modern she'riyat, ramziy obraz, falsafiy lirika, Sharq poetikasi, ruhiy holat, peyzaj poetikasi, badiiy tahlil, Sag'inboy Ibragimov ijodi.

Rezyume. Maqolada S.Ibragimov asarlarida tabiat mavzusining badiiy-falsafiy tasvirlanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada tabiat obrazlarining ramziy ma'nolari, modernistik poetika unsurlari, ularning Sharq tasavvufiy tafakkuri bilan bog'liqligi va shoirning o'ziga xos uslubi misollar asosida tahlil qilingan. Bundan tashqari, S.Ibragimov she'riyatida suv, buloq, shamol, sahro, qush va o'simlik obrazlarining estetik vazifasi, ularning inson ruhiy dunyosi bilan uyg'unligi ochib berilgan.

Ключевые слова: образ природы, поэтическое мышление, модернистская поэзия, символический образ, философская лирика, восточная поэтика, духовное состояние, пейзажная поэтика, художественный анализ, творчество Сагинбая Ибрагимова.

Резюме. В статье анализируются особенности художественно-философского изображения темы природы в произведениях С.Ибрагимова. В статье на основе примеров анализируются символические значения образов природы, элементы модернистской поэтики, их связь с восточным суфийским мышлением и уникальный стиль поэта. Кроме того, в поэзии С.Ибрагимова раскрывается эстетическая функция образов воды, родника, ветра, пустыни, птиц и растений, их гармония с духовным миром человека.

Key words: image of nature, poetic thinking, modernist poetry, symbolic image, philosophical lyrics, Eastern poetics, spiritual state, landscape poetics, artistic analysis, the works of Saginbay Ibragimov.

Summary. The article analyzes the features of the artistic and philosophical depiction of the theme of nature in the works of S.Ibragimov. The article analyzes the symbolic meanings of nature images, elements of modernist poetics, their connection with Eastern mystical thought, and the poet's unique style based on examples. In addition, in the poetry of S.Ibragimov, the aesthetic function of the images of water, spring, wind, desert, bird and plant, their harmony with the spiritual world of man is revealed.

Kirisiw. Házirgi zaman qaraqalpaq poeziyasında tábiyat teması tek ǵana estetikalıq súwretlew quralı emes, al insan ruwxıy dúnyası, ruwxıy dúnyası hám dáwir mashqalaların kórkemlik penen sáwlelendiriwshi áhmiyetli poetikalıq qubılıs sıpatında kózge taslanbaqta. Ásirese, intellektual hám filosofiyalıq baǵdardaǵı dóretiwhiler shıǵarmalarında tábiyat obrazları ápiwayı peyzaj funkciyasınan shıǵıp, simvolikalıq-filosofiyalıq mazmunga iye boladı. Usı jaǵınan onıń dóretiwhiligi házirgi qaraqalpaq ádebiyatında ózine tán poetikalıq oy-pikirdiń úlgisi sıpatında ayrıqsha áhmiyetke ie.

Shayır shıǵarmalarında tábiyat insan ishki dúnyasınıń poetikalıq kórinisi sıpatında talqılanadı. Suw, bulaq, samal, shólistanlıq, qus, ósimlik sıyaqlı obrazlar arqalı shayır insan ruwxındaǵı quramalı keshirmelerdi, ruwxıy jalǵızlıqtı, zaman hám jámiettiń ishki qarama-qarsılıqların kórkemlik jaqtan ulıwmalastırıwǵa erisedi. Tábiyat qubılısları onıń poeziyasında ápiwayı súwretlew emes, al filosofiyalıq baqlaw hám simvolıqlıq pikirlew quralına aylanadı. Sol sebepli Saǵınbay Ibragimov poetikasında tábiyat teması modernistlik estetikalıq oy-pikir hám de Shıǵıs irfoniy poetikası menen únles halda kórinedi.

Tiykargı bólim. Ádebiyattanıwda tábiyat obrazınıń poetikalıq funkciyası kóplegen ilimiy izertlewlerde úyrenilgen bolsa da, qaraqalpaq modernistlik poeziyası, atap aytqanda Saǵınbay Ibragimovtıń dóretiwhiliginde tábiyat motivleriniń filosofiyalıq-estetikalıq mánisi jeterli

dárejede arnawlı izertlenbegen. Sonlıqtan bul maqalada shayır shıǵarmalarında tábiyat temasınıń sáwleleniw ózgeshelikleri, onıń simvolikalıq-filosofiyalıq qatlamları hám poetikalıq wazıypası ilimiy talqılanadı.

Izertlewdiń maqseti - Saǵınbay Ibragimov poeziyasında tábiyat obrazlarınıń kórkem-estetikalıq funkciyasın ashıp beriw, olar arqalı ańlatılǵan ruwxıy-filosofiyalıq mazmundı anıqlaw hám shayır poetikasınıń individual ózgesheliklerin sáwlelendiriwden ibarat. Maqalada salıstırmalı-tipologiyalıq, poetikalıq tallaw hám germinenvtikalıq metodlardan paydalanıldı.

Izertlew nátiyjeleri zamanagóy qaraqalpaq poeziyasında tábiyat motivleriniń jańa poeziyalıq talqılawların anıqlaw, sonday-aq, Saǵınbay Ibragimov dóretiwhiliginiń filosofiyalıq-estetikalıq ózgesheliklerin tereńirek ańlawǵa xızmet etedi.

“Hár qanday lirik janr kórkem dóretiwsilik dúnyasında óziniń anıq bir kórkem wazıypası menen tuwıladı. Bolmasa jandıń hár túrliligi tuwralı sóz bolıwı múmkın emes. Ádette, poeziya ómirlik mıtájlik, mánawiy-ruwxıy zárúrlikten kelip shıǵadı. Janr kategoriyası mine usı zárúrliktiń túrli tárizde rawajlanıwı, formaǵa múnásip mazmun, mazmunga múnásip forma kórnisinde sáwlelenedi” [2:287]. XX ásir poeziya juldızlarınıń biri, qaraqalpaq xalıq shayırı S.Ibragimov óziniń kórkem poeziyalıq shıǵarmaları menen xalqımız júreginen ayrıqsha orın iyeledi.

Shayır shıǵarmaları intellektuallıq poeziya aǵımına jatadı. Poeziya insańǵa estetikalıq zawıq, gózzallıq baǵıshlawı heshkimge sır emes. Talantlı shayır shıǵarmalarında tábiyattı tómendegishe súwretleydi.

Salmanıń boyınan ılay tasıdı –

Sol uyanı buzdı nákas súwretler [1:1].

Bul qosıq arqalı shayır tábiyattıń baylıǵı bolǵan quslarǵa insanlardıń jetkerip atırǵan zıyanı hám quslardıń miynetkesh ekenligi arqalı ayırım nákas adamlardıń jaqsı adamlar ústinen islegen jawızlıqlarında súwretlegen.

Qaldı ekewmizdiń sadalıǵımız,

Sheńgellikten tergen súilmeginde [1:1].

Shayır qosıǵı arqalı óziniń súygen yarı hám báhár tarawatınıń jaǵımlı ekenligin, báhárde bolatuǵın ayırım hádiseler menen kórsetip bere alǵan. Muhabbat tuyǵısın bul hádiseler menen súwretlegeniniń guwası boldıq. Bunda báhár tarawatı ondaǵı súılmek atlı tábiyattıń ájayıp ósimliginiń güllew waqıtın waqıt mánisinde muhabbattın eń qaynaǵan mezgili sıpatında kózge taslanadı.

Túńgi tınıshlıqta tınıqtı bulaq,

Bir nashar muńayar suwdıń boyında – [1:7]

Bul qatarlar arqalı insannıń tábiyat penen baylanısın, insannıń tábiyattıń ajralmas bir bólegi ekenin sáwlelendirmekshi bolǵan, hám bul nátiyjege erisken insan tábiyat penen óziniń basınan ótken qıyınshılıqların bólisip, jeńil tartatuǵınlıǵı bul qatarlarda ayqın kózge taslanadı. Suw boyında hayal adamnıń nalınısları, óziniń eriniń islegen ayırım nákas is háreketlerin suw menen sırlasawınıń ózi tábiyát hám insan ortasındaǵı sheńberdiń bekkem ekeninen derek beredi.

Nege tuttım bul gúbelekti,

Áziz nárselerdiń ashıǵın [1:19].

Gúbelek tábiyattıń ayrılmaz bir bólegi ol muhabbat elshisi, tınıshlıq belgisi esplanadı. Shayır tábiyattıń ayırım kishkene elshisi bolǵan bólekshe gúbelekti de súwretlewı onıń tereń ideal, kishi nárselerdi de shette qaldırmaıtuǵınan derek beredi. Saǵınbay Ibragimov jaslayınan keń dalada tábiyat qushaǵında er jetkeninin onıń qosıq qatarlarınan kóriwge boladı.

Bul shıǵarma zamanagóy intellektuallıq lirikanıń ózine tán úlgi bolıp, onda sırtqı haqıyqatlıq emes, al insan ruwxıy dúnyasındaǵı ishki silkiniwler, ruwxıy jemiriliw hám pákliktiń qorǵawsızlıǵı simvolikalıq poetikalıq pikirlew tiykarında sáwlelendirilgen. Qosıq kompoziciyalıq jaqtan fragmentar formada qurılǵan bolsa da, onıń barlıq obrazları birden-bir filosofiyalıq-estetikalıq orayǵa – insanıy sadalıq hám ruwxıy pákliktiń buzılıwına xızmet etedi. Shayır haqıyqatlıqtı tikkeley súwretlemeydi, al simvollar hám metaforalar arqalı zamanagóy insannıń ishki dúnyasın poetikalıq modellestiredi.

Qosıqtıń basındaǵı qatarı poetikalıq mákandaǵı tábiyǵıy únlesliktiń buzılıwı haqqındaǵı simvolikalıq signal wazıypasın atqaradı. Jap Shıǵıs poetikalıq oy-pikirinde ómir, páklik hám tábiyǵıy aǵıstıń tımsalı bolsa, ılay obrazı pataslanıw, ruwxıy gúńgirtleniw hám ruwxıy buzılıw mánilerin ańlatadı. Sol sebepli ılaydıń salma boylap aǵıwı ápiwayı tábiyat qubılısı emes, al insan ruwxına jat hám wayran etiwshi kúshlerdiń kirip keliwin ańlatadı. Shayır sırtqı ortalıqtaǵı ózgeris arqalı ishki ruwxıy krizisti súwretleydi. Bul jaǵday modernistlik poeziyaǵa tán bolǵan simvolikalıq oylawdıń áhmiyetli belgilerinen biri bolıp tabıladı.

“Saǵınbay Ibragimovtıń qosıqları shıǵıs hám batis poetikalıq dástúrleriniń dárbeninde tuwılǵan, Saadiy menen Rumi, Rilke menen Mandelishtamnıń jolın dawam etetuǵın intelektuallıq poeziya. Mádeniyattıń bul dárejesine kóterilmegen oqıwshılardı bul qosıqlardı túsiniw qıyın bolatuǵın usı sebepli. Demek, onıń oqıwshılarınıń qatarı az. Sebebi, usı waqıtqa deyin biziń mekteplerimizde de, joqarı oqıw orınlarında da dúnya mádeniyatı ústirtin, úzik-julıq túrinde úyrenilip keledi” [3:307] dep óz pikirini bildiredi qaraqalpaq ádebiyatınıń ilimiy wákilleri. Haqıyqatında da bul pikir júda orınlı degen menen S.Ibragimov poeziyası hár bir ádebiyat ıqlasbenti ushın oǵada biybaha, qunlı miynet esaplanadı. Saǵınbay Ibragimov dóretiwshiligi haqqında ayılǵan bul pikir tiykarında zamanagóy intellektual poeziyanıń quramalı tábiyatı, Shıǵıs hám Batis poetikalıq oy-pikiriniń sintezi hám oqıwshınıń estetikalıq tayarlıǵı máselesi jatadı. Bul kózqarası ilimiy-ádebiy jaqtan tallaw ushın bir neshe áhmiyetli noqatlarǵa itibar qaratıw lazım.

Birinshiden, Saǵınbay Ibragimov poeziyası dástúriy lirika shegaralarınan shıǵıp, filosofiyalıq-estetikalıq oy-pikir maydanına kiredi. Onıń qosıqlarında obraz ápiwayı sezim tájiriybesi quralı emes, al kóp qabatlı mánilik sistema. Shayırdıń poetikalıq oy-pikiri Shıǵıs klassikalıq ádebiyatı hám modernistlik Batis poeziyası arasındaǵı ruwxıy kópirdi payda etedi. Usı tárepten ol Saadiy Shirazi hám Jalaliddin Rumiydıń aǵartıwshılıq-irfoniy kózqarasların, insan ruwxı hám ilahiy mánis haqqındaǵı filosofiyasın dawam ettiredi. Basqa tárepten bolsa, Rainer Mariya Rilke hám Osip Mandelishtam sıyaqlı modernist shayırlardıń ishki sana, metafizikalıq jalǵızlıq hám mádeniy estelik haqqındaǵı poeziyalıq tájiriybelerine jaqınlasadı.

Máselen, Rumiydıń poeziyasında “insan - álemnıń ishki jańǵırǵı” degen sufizmlik kózqaras bar bolsa, Saǵınbay qosıqlarında da insan ruwxınıń máńgilik penen dialogı baqlanadı. Biraq bul dialog dástúriy formada emes, al modernistlik simvollar, metaforalıq bóleklengen súwretler arqalı beriledi. Bul bolsa oqıwshıdan ápiwayı sezimiy qabıllaw emes, al mádeniy hám filosofiyalıq tayarlıqtı talap etedi.

Ekinshiden, “intellektual poeziya” túsiniǵı usı pikirdiń oraylıq noqatı bolıp tabıladı. Intellektual poeziya - bul tek sezimlerdi anlatıwshı emes, al pikirlewge múrjááat etiwshi poeziya. Bunday poeziyada:

tariyxıy hám mádeniy allyuziyalar;

filosofiyalıq simvollar;

diniy-irfanıy qatlamlar;

intertekstual baylanıslar;

kóp mánili metaforalar basım boladı.

Saǵınbay Ibragimov qosıqlarında áyne usı poetikalıq usıllar aktiv qollanıladı. Sol sebepli onıń shıǵarmaların tolıq ańlaw ushın oqıwshı Shıǵıs sufizmi, Evropa modernizmi, mifologiyalıq oy-pikir hám filosofiyalıq ádebiyattan belgili dárejede xabardar bolıwı kerek.

Bul jaǵdaydı Tomas Stearns Eliot teoriyası menen de túsindiriw múmkin. Eliot “dástúr hám individual talent koncepciyasında haqıyqıy shayır ulıwma jáhán mádeniy yadı menen jasaytuǵının atap ótedi. Saǵınbay Ibragimov ta tap usınday global poetikalıq yad penen isleydi. Onıń poeziyası lokal temadan baslansa da, insanıyattıń ulıwma ruwxıy tájiriybelerine jalǵanadı.

Úshinshiden, tekste kóterilgen oqıwshı mashqalası da júda áhmiyetli. Ádebiyattanıwda “receptiv estetika” degen túsiniq bar bolıp, oǵan bola shıǵarmanıń tolıq mánisi

oqıwshı oy-pikiri arqalı júzege shıǵadı. Eger oqıwshınıń estetikalıq hám mádeniy tájiriybesi sheklengen bolsa, quramalı poetikalıq tekst oǵan “jabıq” bolıp qaladı. Usı mánide, Saǵınbay poeziyasınıń oqıwshılarınıń saıstırmalı azlıǵı – shayırdıń ázziligi emes, al onıń poetikalıq dárejesiniń joqarılıǵınan dárek beredi. Saǵınbay Ibragimov dóretiwshiliginiń jáne bir áhmietli tárepi kórinedi: ol oqıwshını tayar mánini paydalanıwǵa emes, al pikirlewge, izleniwge, mádeniy yadtı oyatıwǵa májbúrleydi. Bul bolsa zamanagóy intellektual ádebiyattıń tiykarǵı ózgesheligi bolıp tabıladı.

Juwmaq. Juwmaqlap aytqanda, Saǵınbay Ibragimov poeziyası Shıǵıs irfoniy oy-pikiri hám Batıs modernistlik poetikasınıń sintezinen tuwılǵan quramalı estetikalıq hádiyse bolıp tabıladı. Onıń qosıqların túsiniw ushın oqıwshıdan keń mádeniy dáreje, filosofiyalıq pikirlew hám poetikalıq tayarlıq talap etiledi. Sol sebepli shayırdóretiwshiligi ǵalabalıq emes, al tańlap alınǵan, estetikalıq jaqtan jetik kitapqumar qatlamına kóbirek tásir etedi. Bul jaǵday bolsa onıń dóretiwshiliginiń kórkemlik qúdireti hám intellektuallıq potencialın kórsetedi.

Ádebiyatlar

1. Ибрагимов С. Таңламалы қосықлар. – Нөкіс: «Билим», 2016.
2. Ҳаққулов И. Ижод иқлими. – Тошкент: «Фан», 2009.
3. Пахратдинов Ө., Алламбергенов К., Бекбергенова М. XX әсир қарақалпақ әдебияты тарийхы. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 2011.